

KOKIŲ ĮSTATYMŲ IR KITŲ TEISĖS AKTŲ ATITIKTĮ KONSTITUCIJAI TIRIA KONSTITUCINIS TEISMAS?

Vytautas Sinkevičius

Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto
Konstitucinės ir administracinės teisės institutas
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius, Lietuva
Tel.: +370 527 14546

Elektroninis paštas: v.sinkevicius@mruni.eu

Pateikta 2014 m. rugpjūčio 20 d., parengta spausdinti 2014 m. rugsėjo 18 d.

doi:10.13165/JUR-14-21-3-13

Įvadas

Pagal Konstituciją¹ Konstitucinis Teismas turi įgaliojimus spręsti, ar įstatymai ir kiti Seimo aktai neprieštarauja Konstitucijai, o Respublikos Prezidento ir Vyriausybės aktai – neprieštarauja Konstitucijai arba įstatymams (Konstitucijos 102 str. 1 d.). Konstituciją sudaro ne vien teisės normos, bet ir teisės principai; Konstitucija turi ne tik raidę, bet ir dvasią. Konstitucijos negalima aiškinti tik pažodžiui, taikant tik lingvistinį (verbalinį) teisės aiškinimo metodą. Tikrasis Konstitucijos nuostatų turinys gali būti atskleistas tik tuomet, kai yra taikomi įvairūs teisės aiškinimo metodai: sisteminis, bendrųjų teisės principų, loginis, teleologinis, įstatymų leidėjo ketinimų, precedentų, istorinis, lyginamasis ir kt.² Konstitucijoje įtvirtinta teisės aktų hierarchija, konstitucinis teisinės valstybės principas, pagal kurį žemesnės galios teisės aktas

1 Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*. 1992, Nr. 33-1014.

2 Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 85-3094.

negali prieštarauti aukštesnės galios teisės aktui ir, pirmiausia, Konstitucijai. Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje suformuota plati oficiali konstitucinė doktrina, atskleidžianti, kokių įstatymų ir kitų teisės aktų atitiktį Konstitucijai gali tirti Konstitucinis Teismas. Kai kurie šios konstitucinės doktrinos aspektai yra diskutuoti.

Tyrimo tikslas – išnagrinėti, kokių įstatymų ir kitų teisės aktų atitiktį Konstitucijai gali tirti Konstitucinis Teismas, parodyti, kaip keitėsi oficiali konstitucinė doktrina, atskleisti diskutuotinus konstitucinės doktrinos aspektus.

Atliekant tyrimą taikyti analizės, apibendrinimų ir lyginamasis metodai.

1. Įstatymai ir kiti teisės aktai, kurių atitiktį Konstitucijai tiria Konstitucinis Teismas

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įgaliojimai tiriant įstatymų ir kitų teisės aktų atitiktį Konstitucijai nustatyti Konstitucijoje. Pagal Konstitucijos 102 straipsnio 1 dalį Konstitucinis Teismas sprendžia, ar įstatymai ir kiti Seimo aktai neprieštarauja Konstitucijai, o Respublikos Prezidento ir Vyriausybės aktai – neprieštarauja Konstitucijai arba įstatymams. Ši konstitucinė norma kitokia tekstone išraiška pakartota Konstitucijos 105 straipsnyje, jo 1 dalyje nustatyta, kad „Konstitucinis Teismas nagrinėja ir priima sprendimą, ar neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai Lietuvos Respublikos įstatymai ir kiti Seimo priimti aktai“, o 2 dalyje numatyta, jog „Konstitucinis Teismas taip pat nagrinėja, ar neprieštarauja Konstitucijai ir įstatymams: 1) Respublikos Prezidento aktai; 2) Respublikos Vyriausybės aktai“. Apibūdinant, kokių įstatymų ir kitų teisės aktų atitiktį Konstitucijai gali tirti Konstitucinis Teismas, negalima taikyti vien lingvistinio (verbalinio) teisės aiškino metodo. Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad Konstitucijos 102 straipsnio negalima aiškinti kaip esą pateikiančio išsamų, baigtinį teisės aktų, kurių atitikties aukštesnės galios teisės aktams, *inter alia* (ir pirmiausia), Konstitucijai, tyrimas ir atitinkamų sprendimų priėmimas Konstitucijoje yra priskirtas Konstitucinio Teismo jurisdikcijai, sąrašą³.

Formuodamas oficialią konstitucinę doktriną, kokių įstatymų ir kitų teisės aktų atitiktį Konstitucijai gali tirti Konstitucinis Teismas, Konstitucinis Teismas vadovosi Konstitucijoje įtvirtinta teisės aktų hierarchija, taip pat konstituciniu teisinės valstybės principu, kuris reiškia, *inter alia*, tai, jog žemesnės galios teisės aktas negali prieštarauti aukštesnės galios teisės aktui ir, pirmiausia, Konstitucijai. Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad pagal Konstituciją Konstitucinis Teismas turi įgaliojimus spręsti: 1) ar įstatymai neprieštarauja Konstitucijai ir konstituciniams įstatymams; 2) ar Seimo priimti nutarimai ir kiti poįstatyminiai aktai neprieštarauja Konstitucijai, konstituciniams įstatymams, įstatymams, Seimo statutui; 3) ar Seimo

3 Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 36-1292.

statutas neprieštarauja Konstitucijai, konstituciniams įstatymams; 4) ar Vyriausybės nutarimai ir kiti Vyriausybės aktai neprieštarauja Konstitucijai, konstituciniams įstatymams, įstatymams; 5) ar Respublikos Prezidento dekretai ir kiti Respublikos Prezidento aktai neprieštarauja Konstitucijai, konstituciniams įstatymams, įstatymams⁴.

Konstitucinis Teismas taip pat yra konstatavęs, kad jis turi įgaliojimus tirti referendumu priimtų įstatymų atitiktį Konstitucijai⁵. Šis Konstitucinio Teismo įgaliojimas kyla iš Konstitucijos 7 straipsnio 1 dalies nuostatos „negalioja joks įstatymas ar kitas teisės aktas, priešingas Konstitucijai“. Nors Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje nėra konstatuota, jog Konstitucinis Teismas turi įgaliojimus tirti referendumu priimtų konstitucinių įstatymų atitiktį Konstitucijai, iš minėtos konstitucinės nuostatos „negalioja joks įstatymas ar kitas teisės aktas, priešingas Konstitucijai“ kyla ir tai, jog ir *referendumu priimti konstituciniai įstatymai patenka į konstitucinės kontrolės sritį* ir gali būti pripažinti prieštaraujančiais Konstitucijai.

Konstitucinis Teismas *netiria* įstatymo ar kito teisės akto *taikymo* klausimų. Spręsti, ar taikyti įstatymo, kito teisės akto normas, turi tas subjektas, kuris turi įgaliojimus taikyti įstatymo, kito teisės akto normas. Konstitucinis Teismas taip pat nenagrinėja normų kolizijų klausimų. Kolizijų šalinimas yra įstatymų leidėjo prerogatyva. Išsiaiškinti, kuris įstatymas jų konkurencijos atveju taikytinas konkrečioje byloje, yra institucijos, taikančios įstatymą, pareiga⁶. Jeigu į Konstitucinį Teismą kreipiamasi su prašymu, kuriame keliamas tik įstatymo ar kito teisės akto *taikymo* klausimas, teismas atsisako priimti tokį prašymą ir jo netiria⁷.

Konstitucinis Teismas *nenagrinėja tos pačios galios teisės aktų suderinamumo* klausimų⁸. Apsispręsti, kokį tos pačios galios teisės aktą taikyti, yra to subjekto, kuris turi įgaliojimus taikyti teisės aktą, prerogatyva. Kitaip tariant, į Konstitucinį Teismą negalima kreiptis su prašymu iširti, ar vienas tos pačios galios teisės aktas neprieštarauja kitam tos pačios galios aktui, ir prašyti vieną iš šių aktų pripažinti prieštaraujančiu Konstitucijai vien dėl to, kad jis nesuderintas su kitu tos pačios galios aktu.

Konstitucijoje nustatyta, kad tais atvejais, kai yra pagrindo manyti, kad įstatymas ar kitas teisės aktas, kuris turi būti taikomas konkrečioje byloje, prieštarauja Konstitucijai, teisėjas sustabdo šios bylos nagrinėjimą ir kreipiasi į konstitucinį Teismą prašydamas spręsti, ar šis įstatymas ar kitas teisės aktas atitinka Konstituciją (110 str. 2 d.). Tokiu konstituciniu reguliavimu siekiama, kad nebūtų taikomas Konstitucijai prieštaraujantis atitinkamas teisės aktas (jo dalis), kad dėl tokio teisės akto (jo dalies) taikymo neatsirastų antikonstitucinių teisinių padarinių, kad nebūtų pa-

4 Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 36-1292.

5 Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 36-1292.

6 Konstitucinio Teismo 2010 m. lapkričio 16 d. sprendimas. *Valstybės žinios*. 2010, Nr. 136-6944.

7 Konstitucinio Teismo 2006 m. lapkričio 20 d. sprendimas. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 126-4805.

8 Konstitucinio Teismo 1999 m. gegužės 11 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 1999, Nr. 42-1345.

žestos asmens teisės ir laisvės⁹. Į Konstitucinį Teismą gali kreiptis *visi teismai*: Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, Lietuvos apeliacinis teismas, apygardų ir apylinkių teismai, taip pat Vyriausiasis administracinis teismas ir apygardų administraciniai teismai. Pažymėtina, kad pagal Konstituciją bendrosios kompetencijos ir administraciniai teismai į Konstitucinį Teismą gali kreiptis su prašymu ištirti ne bet kokio įstatymo ar kito teisės akto atitiktį Konstitucijai, o tik to, kuris turėtų būti *taikomas* atitinkamoje teismo nagrinėjamoje byloje¹⁰. Jeigu teismai į Konstitucinį Teismą kreipiasi dėl tokio įstatymo ar kito teisės akto atitikties Konstitucijai, kuris neturi būti taikomas teismo nagrinėjamoje byloje, Konstitucinis Teismas konstatuoja, kad teismas neturi *locus standi* kreiptis į Konstitucinį Teismą¹¹. Kita vertus, bylą nagrinėjantis teismas turi įgaliojimus kreiptis į Konstitucinį Teismą dėl įstatymo ar kito teisės akto atitikties Konstitucijai ir tais atvejais, kai tas teisės aktas nėra tiesiogiai skirtas reguliuoti tiems santykiams, dėl kurių turi būti priimtas sprendimas atitinkamoje byloje, bet tai, kad yra atsižvelgiama į tą įstatymą ar kitą teisės aktą, teismo nuomone, neleidžia jam įvykdyti teisingumo atitinkamoje byloje¹².

Minėta, jog Konstitucijoje nustatyta, kad Konstitucinis Teismas sprendžia, ar įstatymai ir kiti Seimo aktai neprieštarauja Konstitucijai, o Respublikos Prezidento ir Vyriausybės aktai – neprieštarauja Konstitucijai arba įstatymams. Ar ši konstitucinė nuostata reiškia, jog Konstitucinis Teismas turi įgaliojimus tirti tik *galiojančių įstatymų ir kitų teisės aktų atitiktį Konstitucijai, ar gali tirti ir negaliojančių (panaikintų) įstatymų ir kitų teisės aktų atitiktį Konstitucijai*. Savo veiklos pradžioje Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad pagal Konstituciją jis turi įgaliojimus tirti tik galiojančių įstatymų ir kitų teisės aktų atitiktį Konstitucijai. Šią nuostatą Konstitucinis Teismas suformulavo 1995 m. sausio 25 d. sprendime¹³, kuriame konstatavo, kad „pagal Lietuvos Respublikos Konstitucijos 105 straipsnį ir Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo 1 straipsnį Konstitucinis Teismas nagrinėja ir sprendžia, ar įstatymai ir kiti Seimo priimti aktai, taip pat Lietuvos Respublikos Prezidento bei Vyriausybės aktai neprieštarauja Konstitucijai arba įstatymams. Taigi *Konstitucinis Teismas kompetentingas nagrinėti bylas tik dėl galiojančių minėtų teisės aktų atitikimo Konstitucijai ir įstatymams*“ (išskirta – *autorias*). Konstitucinis Teismas konstatavo, jog Vyriausybė pripažino ginčijamą Vyriausybės nutarimą netekusiu galios (jis nebegalioja), todėl, pasak Konstitucinio Teismo, „pagal Konstitucinio Teismo įstatymo 69 straipsnio ketvirtąją dalį prašymas Konstituciniame Teisme negali būti nagrinėjamas“.

9 Konstitucinio Teismo 2012 m. gruodžio 19 d. sprendimas. *Valstybės žinios*. 2012, Nr. 152-7779.

10 Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 36-1292.

11 Konstitucinio Teismo 2007 m. gegužės 22 d. sprendimas. *Valstybės žinios*, 2007, Nr. 75-2200.

12 Konstitucinio Teismo 2007 m. liepos 5 d. sprendimas. *Valstybės žinios*. 2007, Nr. 76-3019.

13 Sprendimas nebuvo paskelbtas „Valstybės žiniuose“, jis yra Konstitucinio Teismo archyve, bylos Nr. 1/95.

Atkreipkime dėmesį į tai, kad nors sprendimo motyvuojamojoje dalyje Konstitucinis Teismas nurodė, jog jo įgaliojimai tirti tik galiojančių įstatymų ir kitų teisės aktų atitiktį Konstitucijai nustatyti Konstitucijos 105 straipsnyje ir Konstitucinio Teismo įstatymo¹⁴ 1 straipsnyje, sprendimo rezoliucinėje dalyje, kurioje nurodoma, kuo vadovaujasi Konstitucinis Teismas priimdamas sprendimą atsisakyti nagrinėti prašymą, nuorodos į Konstitucijos 105 straipsnį nėra: sprendimo rezoliucinėje dalyje rašoma, kad Konstitucinis Teismas vadovaujasi Konstitucinio Teismo įstatymo 28 straipsnio antrosios dalies 3 punktu ir 69 straipsnio ketvirtąja dalimi. Kita vertus, nors sprendimo motyvuojamojoje dalyje, kaip minėta, Konstitucinis Teismas nurodė, jog jis remiasi Konstitucijos 105 straipsniu, tačiau šio straipsnio turinio visiškai neanalizavo ir nepateikė jokių argumentų, pagrindžiančių Konstitucinio Teismo poziciją, kad būtent pagal Konstitucijos 105 straipsnį jis turi įgaliojimus tirti tik galiojančių įstatymų ir kitų teisės aktų atitiktį Konstitucijai. Manytina, kad tokie argumentai buvo būtini, nes nei Konstitucijos 105 straipsnyje, nei kituose Konstitucijos straipsniuose nėra rašoma, kad Konstitucinis Teismas tiria tik galiojančių įstatymų ir kitų teisės aktų atitiktį Konstitucijai.

Konstitucinio Teismo 1995 m. sausio 25 d. sprendime konstatavus, kad Konstitucinis Teismas turi įgaliojimus tirti tik galiojančių įstatymų ir kitų teisės aktų atitiktį Konstitucijai, pradėjo formuotis ydinga praktika: antai, kai teismai kreipdavosi į Konstitucinį Teismą dėl Vyriausybės nutarimo atitikties Konstitucijai ar įstatymams, Vyriausybė, matydama, jog jos nutarimas gali būti pripažintas prieštaraujančiu Konstitucijai ar įstatymams, prieš pradėdant nagrinėti bylą Konstituciniame Teisme panaikindavo ginčijamą nutarimą, o Konstitucinis Teismas, vadovaudamasis minėta Konstitucinio Teismo įstatymo 69 straipsnio ketvirtąja dalimi, numatančia, jog ginčijamo teisės akto panaikinimas yra pagrindas priimti sprendimą pradėti teisenai nutraukti, atsisakydavo nagrinėti prašymą arba nutraukdavo pradėtą teiseną. Tai reiškė, kad Konstitucijos 110 straipsnio 2 dalies – pagal kurią kilus abejonei, kad įstatymas ar kitas teisės aktas, taikytinas nagrinėjant konkrečią bylą, prieštarauja Konstitucijai, teisėjai privalėjo sustabdyti bylos nagrinėjimą ir kreiptis į Konstitucinį Teismą prašydami spręsti, ar toks įstatymas ar kitas teisės aktas atitinka Konstituciją, – tam tikra apimtimi neįmanoma įgyvendinti. Konstitucijos 110 straipsnio 2 dalis tam tikra apimtimi tapo filktyvi, nes *Konstitucinis Teismas nepateikdavo teismams atsakymo į jų užduotą klausimą: ar įstatymas ar kitas teisės aktas, kuris jau yra netekęs galios (yra panaikintas), bet turi būti taikomas konkrečioje byloje, neprieštarauja Konstitucijai*. Teismai atsidurdavo nepavydėtinoje padėtyje, nes jie, nors ir turėdami pagrindą manyti, kad įstatymas ar kitas teisės aktas, kuris turi būti taikomas jų nagrinėjamoje konkrečioje byloje, prieštarauja Konstitucijai, vis tiek turėdavo taikyti tokį įstatymą ar kitą teisės aktą. Taip galėjo būti pažeistos asmens teisės ir laisvės, nors teismai į Konstitucinį Teismą kreipdavosi būtent dėl to, jog norėdavo pašalinti jiems kilu-

14 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymas. *Valstybės žinios*. 1993, Nr. 6-120.

sias abejones dėl įstatymų ir kitų teisės aktų konstitucingumo, išvengti Konstitucijai prieštaraujančių įstatymų ir kitų teisės aktų taikymo jų nagrinėjamosiose bylose ir taip nepažeisti asmens teisių ir laisvių.

Konstitucinė doktrina, kurią 1995 m. sausio 25 d. sprendimu suformavo Konstitucinis Teismas, kėlė ne tik teorinių, bet ir praktinių problemų. Buvo akivaizdu, kad situaciją būtina taisyti. Vien dėl to, kad Konstitucija negali būti aiškinama taip, kad kurios nors Konstitucijos nuostatos, mūsų nagrinėjamu atveju – Konstitucijos 110 straipsnio 2 dalies nuostatų, būtų neįmanoma visiškai įgyvendinti. Kitaip tariant, Konstitucijoje nėra fiktyvių nuostatų ir Konstitucija nepreziumuoja tokio jos aiškinimo, kad kuri nors Konstitucijos nuostata galėtų būti įgyvendinta tik iš dalies, o ne visiškai. Konstitucinis Teismas 2000 m. balandžio 5 d. nutarime¹⁵ pakoregavo savo ankstesnę doktriną, pagal kurią „Konstitucinis Teismas turi įgaliojimus tirti tik galiojančių įstatymų ir kitų teisės aktų atitiktį Konstitucijai“. Konstitucinis Teismas atkreipė dėmesį, kad Konstitucinio Teismo įstatymo 69 straipsnio 4 dalies formuluotės „ginčijamo teisės akto panaikinimas yra pagrindas priimti sprendimą pradėti teisenai nutraukti“ negalima aiškinti atsietai nuo Konstitucijos 110 straipsnio, pagal kurį „teisėjas negali taikyti įstatymo, kuris prieštarauja Konstitucijai“, kad „tais atvejais, kai yra pagrindo manyti, kad įstatymas ar kitas teisės aktas, kuris turėtų būti taikomas konkrečioje byloje, prieštarauja Konstitucijai, teisėjas sustabdo bylos nagrinėjimą ir kreipiasi į Konstitucinį Teismą prašydamas spręsti, ar šis įstatymas ar kitas teisės aktas atitinka Konstituciją“. Konstitucinis Teismas konstatavo, jog Konstitucinio Teismo įstatymo 69 straipsnio 4 dalies formuluotė „ginčijamo teisės akto panaikinimas yra pagrindas priimti sprendimą pradėti teisenai nutraukti“ aiškintina kaip „nustatanti Konstitucinio Teismo teisę, atsižvelgiant į nagrinėjamos bylos aplinkybes, nutraukti pradėtą teiseną, bet ne kaip nustatanti, jog kiekvienu atveju, kai ginčijamas teisės aktas yra panaikintas, pradėta teisena turi būti nutraukta“.

Konstitucinio Teismo doktrina dėl jo įgaliojimų tirti ir *negaliojančių (panaikintų)* įstatymų ir kitų teisės aktų atitiktį Konstitucijai dar kartą buvo pakoreguota Konstitucinio Teismo 2002 m. rugpjūčio 21 d. nutarime¹⁶. Konstitucinis Teismas konstatavo, jog „pagal Konstituciją tik Konstitucinis Teismas sprendžia, ar įstatymai ir kiti Seimo aktai neprieštarauja Konstitucijai, o Respublikos Prezidento ir Vyriausybės aktai – neprieštarauja Konstitucijai arba įstatymams (102 straipsnio 1 dalis). Konstitucijos 110 straipsnio 1 dalyje nustatyta, jog teisėjas negali taikyti įstatymo, kuris prieštarauja Konstitucijai. Pagal šio Konstitucijos straipsnio 2 dalį tais atvejais, kai yra pagrindas manyti, kad įstatymas ar kitas teisės aktas, kuris turėtų būti taikomas konkrečioje byloje, prieštarauja Konstitucijai, teisėjas sustabdo šios bylos nagrinėjimą ir kreipiasi į Konstitucinį Teismą, prašydamas spręsti, ar šis įstatymas arba kitas teisės aktas atitinka Konstituciją. Šios konstitucinės nuostatos reiškia, kad

15 Konstitucinio Teismo 2000 m. balandžio 5 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 30-840.

16 Konstitucinio Teismo 2002 m. rugpjūčio 21 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 82-3529.

tais atvejais, kai į Konstitucinį Teismą kreipėsi byla nagrinėjantis teismas, kuriam kyla abejonės dėl toje byloje taikytino įstatymo atitikties Konstitucijai, taip pat dėl kito *Seimo priimto akto, Respublikos Prezidento ar Vyriausybės akto atitikties Konstitucijai ar įstatymams, Konstitucinis Teismas turi pareigą išnagrinėti teismo prašymą nepriklausomai nuo to, ar ginčijamas įstatymas arba kitas teisės aktas galioja, ar ne*“ (išskirta – *autorias*), nes teismui kreipusis su prašymu iširti įstatymo ar kito teisės akto, kuris turi būti taikomas jo nagrinėjamoje byloje, atitiktį Konstitucijai, o Konstituciniam Teismui neišsprendus šio klausimo iš esmės, nebūtų pašalintos teismui kilusios abejonės dėl įstatymo ar kito teisės akto konstitucingumo ir pritaikius tokį įstatymą ar kitą teisės aktą sprendžiant bylą galėtų būti pažeistos asmens konstitucinės teisės bei laisvės.

Aiškindamas Konstitucinio Teismo įstatymo 69 straipsnio 4 dalies nuostatų „ginčijamo teisės akto panaikinimas yra pagrindas pradėti teisenai nutraukti“ turinį, Konstitucinis Teismas atkreipė dėmesį į tai, kad „Konstitucinio Teismo įstatymo 69 straipsnio 4 dalies nuostatų negalima aiškinti neatsižvelgiant į Konstitucijos 110 straipsnio nuostatas. *Konstitucinio Teismo įstatymo 69 straipsnio 4 dalies formuluotė „yra pagrindas priimti sprendimą pradėti teisenai nutraukti“ aiškintina kaip nustatanti Konstitucinio Teismo teisę tais atvejais, kai į Konstitucinį Teismą kreipėsi ne teismai, bet kiti Konstitucijos 106 straipsnyje nurodyti subjektai, atsižvelgiant į bylos aplinkybes, nutraukti pradėtą teiseną, o ne kaip nustatanti, kad kiekvienu atveju, kai ginčijamas teisės aktas yra panaikintas, pradėta teisena turi būti nutraukta*“ (išskirta – *autorias*).

Analizuodami Konstitucinio Teismo 2002 m. rugpjūčio 21 d. nutarimą, matome, kad savo teisę ir pareigą tirti ir negaliojančių (panaikintų) įstatymų bei kitų teisės aktų atitiktį Konstitucijai, kurie turi būti taikomi konkrečioje teismo nagrinėjamoje byloje, kai į Konstitucinį Teismą kreipiasi teismai, Konstitucinis Teismas rėmėsi Konstitucijos 110 straipsnio nuostatomis. Aiškindamas Konstitucinio Teismo įstatymo 69 straipsnio 4 dalies formuluotės „yra pagrindas priimti sprendimą pradėti teisenai nutraukti“ turinį, Konstitucinis Teismas nurodytą formuluotę taip pat aiškino Konstitucijos 110 straipsnio nuostatų kontekste. O kokiomis Konstitucijos nuostatomis yra grindžiama Konstitucinio Teismo suformuota doktrina, jog Konstitucinio Teismo įstatymo 69 straipsnio 4 dalies formuluotė „yra pagrindas priimti sprendimą pradėti teisenai nutraukti“ aiškintina kaip nustatanti Konstitucinio Teismo teisę tais atvejais, kai į Konstitucinį Teismą kreipėsi *ne teismai*, bet kiti Konstitucijos 106 straipsnyje nurodyti subjektai, atsižvelgiant į bylos aplinkybes, *nutraukti pradėtą teiseną*? Atsakymo į šį klausimą Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje nepateikiama. Nurodyta konstitucinė doktrina reiškia, kad tais atvejais, kai dėl negaliojančio (panaikinto) įstatymo ar kito teisės akto atitikties Konstitucijai į Konstitucinį Teismą kreipiasi ne teismai, o kiti Konstitucijos 106 straipsnyje nurodyti subjektai – Seimo narių grupė, Vyriausybė, Respublikos Prezidentas – Konstitucinis Teismas, atsižvelgdamas į bylos aplinkybes, *gali spręsti*, ar priimti

nagrinėti tokį prašymą, ar jo nepriimti, ar pradėtą teiseną nutraukti. Gerbdami Konstitucinio Teismo požiūrį, vis dėlto negalime nepasakyti, jog, mūsų nuomone, iš Konstitucijos 102 ir 105 straipsnių, iš konstitucinio teisinės valstybės principo nekyla, jog Konstitucinis Teismas gali atsisakyti tirti negaliojančio (panaikinto) įstatymo ar kito teisės akto atitiktį Konstitucijai vien dėl to, kad į jį kreipiasi Seimo narių grupė, Vyriausybė, Respublikos Prezidentas. Konstitucijoje nėra nuostatų, kurios *eksplicitiškai* ar *implicitiškai* nustatytų tokį teisinį reguliavimą, pagal kurį Konstitucinis Teismas savo nuožiūra galėtų spręsti, ar tirti negaliojančių įstatymų ir kitų teisės aktų atitiktį Konstitucijai vien dėl to, kad į jį kreipėsi ne teismai, o Seimo narių grupė, Vyriausybė, Respublikos Prezidentas. Kitaip tariant, kreipimosi į Konstitucinį Teismą subjektai nėra tas kriterijus, pagal kurį Konstitucinis Teismas savo nuožiūra galėtų spręsti, ar tirti jų nurodytų negaliojančių įstatymų ir kitų teisės aktų atitiktį Konstitucijai, ar jų netirti. Jeigu manytume kitaip, turėtume nurodyti aiškų konstitucinį kriterijų, leidžiantį Konstituciniam Teismui jo nuožiūra spręsti, kokių negaliojančių (panaikintų) įstatymų ir kitų teisės aktų atitiktį Konstitucijai tirti, o kokių – netirti, kai dėl to į Konstitucinį Teismą kreipiasi Seimo narių grupė, Vyriausybė, Respublikos Prezidentas. Tokio kriterijaus, mūsų nuomone, Konstitucijoje nėra. Konstitucinio Teismo nutarimuose daroma nuoroda į tai, kad Konstitucinis Teismas gali spręsti, ar nutraukti pradėtą teiseną „atsižvelgdamas į bylos aplinkybes“, taip pat nelaikytina konstituciškai pagrįsta¹⁷. Galima teigti, jog Konstitucinio Teismo doktrina, pagal kurią Konstitucinis Teismas gali atsisakyti nagrinėti negaliojančio (panaikinto) įstatymo ar kito teisės akto atitiktį Konstitucijai vien dėl to, kad į jį kreipiasi Seimo narių grupė, Vyriausybė, Respublikos Prezidentas, yra koreguotina. Manytina, kad pagal Konstitucijos 102 ir 105 straipsnius, konstitucinį teisinės valstybės principą Konstitucinis Teismas turėtų tirti visų įstatymų ir kitų teisės aktų atitiktį Konstitucijai, nesvarbu, ar jie galioja, ar ne, ir nepriklausomai nuo to, kas kreipėsi į Konstitucinį Teismą: teismai ar kiti Konstitucijos 106 straipsnyje nurodyti subjektai (Seimo narių grupė, Vyriausybė, Respublikos Prezidentas).

Konstitucinis Teismas taip pat turi įgaliojimus tirti *Seimo priimtų ir oficialiai paskelbtų* įstatymų ir kitų teisės aktų atitiktį Konstitucijai *nepriklausomai nuo to, kokia yra nustatyta šių įstatymų ar kitų aktų taikymo pradžios data*¹⁸. Pagal Kons-

17 Antai, įstatymai, kuriais patvirtinamas atitinkamų metų valstybės biudžetas, galioja nuo tų metų sausio 1 d. iki gruodžio 31 d. Konstitucinio Teismo jurisprudencija rodo, kad vienais atvejais Konstitucinis Teismas atsisako priimti Seimo narių grupės prašymą ištirti, ar jau negaliojančio valstybės biudžeto įstatymo nuostatos neprieštarauja Konstitucijai, o kitais atvejais – nors atitinkamų metų valstybės biudžeto įstatymas jau negalioja, – priima nagrinėti ir išnagrinėja atitinkamą Seimo narių grupės prašymą, ar jau negaliojančio valstybės biudžeto įstatymo nuostatos neprieštarauja Konstitucijai (žr., pavyzdžiui, Konstitucinio Teismo 1993 m. lapkričio 23 d. sprendimą ir 2013 m. vasario 15 d. nutarimą).

18 Konstitucinio Teismo 2002 m. rugsėjo 19 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 93-4000.

tituciją Konstitucinis Teismas turi įgaliojimus tirti ir *iki* Konstitucijos įsigaliojimo priimtų teisės aktų atitiktį aukštesnės galios teisės aktams, pirmiausia, Konstitucijai, tačiau tik tų, kurie *nebuvo nustoję galios dar iki Konstitucijos įsigaliojimo*¹⁹.

Konstitucinis Teismas turi įgaliojimus tirti, ar Konstitucijai neprieštarauja bet kuris įstatymas ar kitas Seimo priimtas aktas, taip pat ar konstitucijai ir įstatymams neprieštarauja bet kuris Respublikos Prezidento aktas ar Vyriausybės aktas *nepriklausomai nuo to, ar teisės aktas yra (ar būtų) pažymėtas visiško slaptumo, slaptumo, konfidencialumo ar kokia nors kita žyma*²⁰.

Konstitucinis Teismas pagal Konstituciją turi įgaliojimus tirti Seimo priimtų poįstatyminių aktų atitiktį Konstitucijai, konstituciniams įstatymams, įstatymams ir Seimo statutui, taip pat Respublikos Prezidento, Vyriausybės aktų atitiktį Konstitucijai, konstituciniams įstatymams, įstatymams nepriklausomai nuo to, ar šie aktai yra individualūs, ar norminiai, ar jie yra vienkartinio (*ad hoc*) taikymo, ar nuolatinio galiojimo²¹.

Konstitucinis Teismas netiria Seimo komisijų, kitų Seimo struktūrinių padalinių priimtų teisės aktų²².

Konstitucijoje nustatyta, kad Konstitucinis Teismas tiria įstatymų ir kitų teisės aktų atitiktį *Konstitucijai*. Taigi Konstitucinis Teismas privalo ištirti, ar ginčijamas įstatymas ir kitas teisės aktas neprieštarauja ne tik pareiškėjo nurodytiems Konstitucijos straipsniams, bet *visai Konstitucijai*, t. y. visoms Konstitucijos normoms ir principams. Nagrinėdamas bylas, Konstitucinis Teismas tiria *tiesiogiai* *visą* *aktą*, *tiesiogiai* *ir jo dalies* atitiktį Konstitucijai.

2. Ar Konstitucinis Teismas gali tirti įstatymų, kuriais keičiama Konstitucija, atitiktį Konstitucijai?

Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje konstatuota, kad Konstitucinis Teismas turi įgaliojimus tirti *Seimo priimto įstatymo dėl Konstitucijos pakeitimo atitiktį Konstitucijai*. Antai, Konstitucinis Teismas 2014 m. sausio 24 d. nutarimu pripažino prieštaraujančiu Konstitucijai Seimo 2006 m. balandžio 25 d. priimtą įstatymą dėl Konstitucijos 125 straipsnio pakeitimo, nes įstatymo dėl Konstitucijos pakeitimo projektą Seimui pateikė Seimo Teisės ir teisėtvarkos komitetas t. y. subjektas, kuris

19 Konstitucinio Teismo 2007 m. sausio 17 d. sprendimas. *Valstybės žinios*. 2007, Nr. 8-329.

20 Konstitucinio Teismo 2000 m. balandžio 5 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 30-840.

21 Tokia taisyklė gali būti kildinama iš Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 30 d. nutarimo, kuriame konstatuota, kad „Konstitucinis Teismas pagal Konstituciją turi įgaliojimus tirti Respublikos Prezidento aktų atitiktį Konstitucijai ir įstatymams nepriklausomai nuo to, ar šie aktai yra individualūs, ar norminiai, ar jie yra vienkartinio (*ad hoc*) taikymo, ar nuolatinio galiojimo“. *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 124-5643.

22 Konstitucinio Teismo 2004 m. balandžio 16 d. sprendimas. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 57-2006.

pagal Konstituciją tokios teisės neturi. Konstitucinis Teismas nutarė, kad Seimo priimtas įstatymas dėl Konstitucijos 125 straipsnio pakeitimo prieštarauja Konstitucijai pagal priėmimo tvarką²³.

Konstitucija numato, kad kai kurios jos nuostatos gali būti pakeistos tik referendumu, o kitos Konstitucijos nuostatos gali būti pakeistos ir referendumu, ir Seimo priimtu įstatymu dėl Konstitucijos pakeitimo. Iš nurodyto konstitucinio reguliavimo kyla, *inter alia*, tai, kad Seimas, turėdamas konstitucinius įgaliojimus pakeisti tas Konstitucijos nuostatas, kurios gali būti keičiamos ne tik referendumu, bet ir Seimo priimtu Konstitucijos pakeitimo įstatymu, negali tų Konstitucijos nuostatų pakeisti taip, kad juose nustatytas teisinis reguliavimas konkuruotų su tuo teisiniu reguliavimu, kuris nustatytas Konstitucijos nuostatose, kurios gali būti keičiamos tik referendumu. Kitaip tariant, Seimo padarytomis Konstitucijos pataisomis negalima nustatyti tokių taisyklių, kurios būtų kitokios negu tos, kurios įtvirtintos teisės normose, kurios gali būti pakeistos tik referendumu. Jeigu Seimas savo padarytomis Konstitucijos pataisomis nustatytų tokį teisinį reguliavimą, kuris konkuruotų su tuo, kuris yra įtvirtintas Konstitucijos nuostatose, kurios gali būti keičiamos tik referendumu, susidarytų tokia teisinė situacija, kai, formaliai nekeičiant Konstitucijos nuostatų, kurios gali būti keičiamos tik referendumu, šios nuostatos Seimo padarytomis Konstitucijos pataisomis būtų „neutralizuojamos“²⁴. Taip būtų iškreiptas ar paneigtas teisinis reguliavimas, įtvirtintas Konstitucijos nuostatose, kurios gali būti keičiamos tik referendumu. Konstitucinis Teismas konstatavo, kad Konstitucija draudžia Seimui daryti tokias Konstitucijos pataisas. Jeigu Seimas padarytų tokias Konstitucijos pataisas, Seimas viršytų jam Konstitucijoje nustatytas galias (pasisavintų tas galias, kurios priskirtos tik Tautai, ir kurias įgyvendinti galima tik referendumu) ir taip pažeistų Konstitucijos 5 straipsnio 2 dalį, pagal kurią valdžios galias riboja Konstitucija. Kartu būtų pažeistas ir konstitucinis teisinės valstybės principas. Toks Seimo priimtas įstatymas dėl Konstitucijos pakeitimo būtų pripažintas prieštaraujančiu Konstitucijai.

Sudėtingiau atsakyti į klausimą, ar Konstitucinis Teismas turi įgaliojimus tirti referendumu priimto įstatymo dėl Konstitucijos pakeitimo atitiktį Konstitucijai. Nors Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje nėra *expressis verbis* nurodyta, jog Konstitucinis Teismas turi tokius įgaliojimus, Konstitucinio Teismo 2014 m. sausio 24 d. ir 2014 m. liepos 11 d. nutarimų nuostatos leidžia teigti, kad Konstitucinis Teismas *netiesiogiai* konstatavo, kad jis turi įgaliojimus tirti ir referendumu priimto įstatymo dėl Konstitucijos pakeitimo atitiktį Konstitucijai. Teisinė ir politinė diskusija šiuo

23 Konstitucinio Teismo 2014 m. sausio 24 d. nutarimas. TAR. 2014-08-08, Nr. 478.

24 Antai, Konstitucijos 14 straipsnyje nustatyta, kad valstybinė kalba yra lietuvių kalba. Šis Konstitucijos straipsnis yra Konstitucijos pirmajame skirsnyje „Lietuvos valstybė“, kurio nuostatos gali būti keičiamos tik referendumu. Iš to kyla, *inter alia*, tai, kad Seimas negali padaryti tokių Konstitucijos pataisų, kuriomis nustatytų kitokią taisyklę negu ta, kuri numatyta Konstitucijos 14 straipsnyje (Seimas, pavyzdžiui, negali Konstitucijoje nustatyti, jog kokia nors kita kalba Lietuvoje turi tokį patį teisinį statusą, kokį turi lietuvių kalba).

klausimu Lietuvoje kilo 2013 m. pabaigoje, kai piliečių iniciatyvinė grupė surinko ir pateikė Vyriausiajai rinkimų komisijai daugiau kaip 300 tūkstančių piliečių parašų, reikalaujančių surengti referendumą dėl Konstitucijos 9,47 ir 147 straipsnių pakeitimo. Konstitucinis Teismas 2014 m. sausio 24 d. nutarime²⁵ konstatavo, kad Konstitucijos keitimo konstitucinį teisinį reguliavimą lemia pačios Konstitucijos samprata, jos prigimtis ir paskirtis. Konstitucija yra vientisas aktas (Konstitucijos 6 str. 1 d.). Tai reiškia, *inter alia*, tai, kad daromomis Konstitucijos pataisomis negalima vienos kitai priešinti Konstitucijos nuostatų, jose įtvirtintų vertybių, *inter alia*, negalima Konstitucijos skirsniuose ir straipsniuose nustatyto teisinio reguliavimo priešinti konstituciniam teisiniui reguliavimui, nustatytam Konstitucijos sudedamosiose dalyse. Konstitucijos pataisa negali būti sukurtas toks naujas konstitucinis teisinis reguliavimas, kad viena Konstitucijos nuostata paneigtų kitą ar jai prieštarautų ir šių nuostatų būtų neįmanoma aiškinti kaip tarpusavyje derančių. Taigi iš Konstitucijos 6 straipsnio 1 dalies nuostatos „Konstitucija yra vientisas aktas“ kyla imperatyvas, kad įstatymais dėl Konstitucijos pakeitimo (Konstitucijos pataisomis) – ir tomis, kurias padarė Seimas, ir tomis, kurias Tauta padarė referendumu, – *negali būti pažeista Konstitucijos nuostatų, jose įtvirtintų vertybių darna*.

Konstitucinio Teismo 2014 m. sausio 24 d. nutarime nurodoma, jog Konstitucijos nuostatų darnos imperatyvas suponuoja *procesinius* ir *materialiuosius Konstitucijos keitimo apribojimus*. Konstitucinio Teismo nutarimo teiginys, jog Konstitucija numato *procesinius* Konstitucijos keitimo apribojimus, grindžiamas tuo, jog Konstitucijoje yra įtvirtinta jos keitimo tvarka, kurios būtina laikytis darant Konstitucijos pataisas. Konstitucijos keitimo tvarkos nesilaikymas yra pagrindas pripažinti įstatymą dėl Konstitucijos pakeitimo – taip pat ir tokį, kurį Tauta priėmė referendumu, – prieštaraujančiu Konstitucijai pagal jo priėmimo tvarką²⁶. *Materialieji* Konstitucijos keitimo apribojimai reiškia, kad iš Konstitucijos kyla tam tikri reikalavimai Konstitucijos pataisų turiniui.

Konstitucija, kaip aukščiausios teisinės galios aktas ir visuomenės sutartis, yra grindžiama universaliomis, nekvestionuojamomis vertybėmis – suvereniteto priklausymu Tautai, demokratija, žmogaus teisių ir laisvių pripažinimu bei jų gerbimu, pagarba teisei bei teisės viešpatavimu, valdžios galių ribojimu, valdžios įstaigų priederme tarnauti žmonėms ir atsakomybe visuomenei, pilietiškumu, teisingumu, atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės siekiu (Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d., 2006 m. rugpjūčio 19 d., 2009 m. rugsėjo 24 d. nutarimai, 2012 m. gruodžio 19 d. sprendimas, 2014 m. sausio 24 d. nutarimas). Konstitucinis Teismas pabrėžia, kad priimdama Konstituciją Tauta įsipareigoja kurti

25 Konstitucinio Teismo 2014 m. sausio 24 d. nutarimas. TAR. 2014-01-24, Nr. 478.

26 Minėta, kad Konstitucinis Teismas 2014 m. sausio 24 d. nutarimu pripažino prieštaraujančiu Konstitucijai Seimo 2006 m. balandžio 25 d. priimtą įstatymą dėl Konstitucijos 125 straipsnio pakeitimo. TAR. 2014-01-24, Nr.478.

ir stiprinti valstybę vadovaujantis Konstitucijoje įtvirtintomis pamatinėmis taisyklėmis. Konstitucijos 2 straipsnio nuostata „suverenitetas priklauso Tautai“, 3 straipsnio nuostata „niekas negali varžyti ar riboti Tautos suvereniteto“, 9 straipsnio nuostata „svarbiausi Tautos ir valstybės gyvenimo klausimai sprendžiami referendumu“ *negali būti aiškinamos vien pažodžiui* – šios nuostatos *neriškia*, kad Tauta referendumu Konstitucijoje gali nustatyti bet kokią teisinį reguliavimą. *Tautai priklausančio suvereniteto įgyvendinimą saisto tam tikri reikalavimai, kurie kyla iš pačios Konstitucijos*. Konstitucinis Teismas 2014 m. liepos 11 d. nutarime konstatavo, kad Konstitucija saisto ir pačią Tautą: Tauta jai priklausančią suverenią galią referendumu gali vykdyti tik laikydamosi Konstitucijos²⁷. Reikalavimas laikytis Konstitucijos Tautai referendumu vykdant aukščiausią suverenią galią negali būti vertinamas kaip Tautos suverenių galių varžymas ar ribojimas.

Konstitucinio Teismo 2014 m. sausio 24 d. nutarimo teiginys „*Konstitucijoje numatyti tam tikri apribojimai Konstitucijos pataisų turiniui*“ reiškia, jog tam tikro turinio nuostatų Konstitucijoje negali įtvirtinti ne tik Seimas, – jų negali įtvirtinti ir Tauta referendumu. *Materialieji* Konstitucijos keitimo apribojimai Konstitucijoje nėra įtvirtinti *expressis verbis*, Konstitucinis Teismas juos kildino iš visuminio konstitucinio teisinio reguliavimo. *Materialieji* Konstitucijos keitimo apribojimai yra skirti apsaugoti universalias vertybes, kuriomis grindžiama Konstitucija, visuomenės ir valstybės gyvenimas, taip pat apsaugoti Konstitucijos nuostatų darną. Konstitucinis Teismas 2014 m. sausio 24 d. nutarime konstatavo, kad pagal Konstituciją *negali būti daromos tokios Konstitucijos pataisos, kuriomis būtų paneigtos Konstitucijoje įtvirtintos fundamentalios konstitucinės vertybės*: valstybės nepriklausomybė, demokratija, respublika, žmogaus teisių ir laisvių prigimtinis pobūdis. Šios vertybės sudaro Lietuvos valstybės, kaip bendro visos visuomenės gėrio, konstitucinį pamatą, paneigus bent vieną iš šių vertybių, griūtų visa Konstitucijoje įtvirtintų vertybių sistema²⁸. Kartu Konstitucinio Teismo 2014 m. sausio 24 d. nutarime padaryta tokia išlyga: Konstitucijos pataisos, paneigiančios nurodytas vertybes, gali būti padarytos vieninteliu atveju – prieš tai Konstitucijoje nustatyta tvarka pakeitus Konstitucijos 1 straipsnio nuostatą „Lietuvos valstybė yra nepriklausoma demokratinė respublika“ ir Konstitucinį įstatymą „Dėl Lietuvos valstybės“, kuris yra sudedamoji Konstitucijos

27 Konstitucinio Teismo 2014 m. liepos 11 d. nutarimas. TAR. 2014-07-11, Nr. 10117.

28 Tai, kad egzistuoja fundamentalūs konstituciniai principai (vertybės), kurių negalima paneigti Konstitucijos pataisomis, savo jurisprudencijoje yra konstatavę ir kitų valstybių konstituciniai teismai. Antai, Vokietijos federalinis konstitucinis teismas 1951 m. *Southwest State (I BVerfGE)* byloje pabrėžė, kad egzistuoja fundamentalūs konstituciniai principai, kurie taip stipriai išreiškia teisę, jog net turi pirmenybę prieš Konstituciją, saisto Konstitucijos kūrėjus (Kommers, D. P. *The Constitutional Jurisprudence of the Federal Republic of Germany*. Durham: Duke University Press, 1997, p. 63); Italijos konstitucinis teismas savo sprendime Nr. 1146/1988 konstatavo, jog Konstitucijoje yra įtvirtinti tam tikri „aukščiausieji principai“, kurių negalima pažeisti priimant Konstituciją keičiančius įstatymus (Bongiovanni, G.; Sartor, G.; Valentini, Ch. *Reasonableness and Law*. Netherlands: Springer, 2009, p. 234).

dalį. Nurodyta išlyga gali būti vertinama kritiškai, nes ji, *inter alia*, reiškia, kad Tauta Konstitucijos 148 straipsnio 1 dalyje nurodyta tvarka gali pakeisti Konstitucijos 1 straipsnį taip, kaip ji to nori, ir kad keičiant Konstitucijos 1 straipsnio turinį Tautos esą niekas nesaisto, – svarbu tik tai, kad nebūtų pažeistas Referendumo įstatymas ir kad už Konstitucijos 1 straipsnio pakeitimą balsuotų ne mažiau kaip 3/4 Lietuvos piliečių, turinčių rinkimų teisę. Neneigiant, kad pagal Konstitucijos 148 straipsnio 1 dalį Tauta referendumu gali pakeisti Konstitucijos 1 straipsnį, vis dėlto yra pagrindas abejoti, ar pagal Konstituciją (ne tik pagal jos 148 straipsnio 1 dalį) Tauta referendumu gali pakeisti visas Konstitucijos 1 straipsnio nuostatas. Manytina, kad ne. Antai, Tauta referendumu gali pakeisti Konstitucijos 1 straipsnyje įtvirtintą valstybės valdymo formą – respubliką, ir nustatyti kitokią valstybės valdymo formą, pavyzdžiui, „Lietuva yra konstitucinė monarchija“ ir kt. Bet Tauta, mūsų nuomone, referendumu negali pakeisti Konstitucijos 1 straipsnio ir kitų Konstitucijos straipsnių taip, kad pagal Konstituciją Lietuva būtų nedemokratinė valstybė. Paneigus demokratijos principą, kuris yra Konstitucijos šerdis, kiltų pavojus Tautos suverenitetui, asmens teisėms ir laisvėms, teismų nepriklausomumui ir kitoms fundamentalioms vertybėms, kuriomis grindžiamas visuomenės ir valstybės gyvenimas.

Su Konstitucijos 1 straipsnyje įtvirtintomis pamatinėmis konstitucinėmis vertybėmis – valstybės nepriklausomybe, demokratija, respublika – glaudžiai susijusi Lietuvos valstybės geopolitinė orientacija, suponuojanti Lietuvos Respublikos pasirinktą europinę ir transatlantinę integraciją. Lietuvos Respublikos geopolitinė orientacija reiškia Lietuvos Respublikos narystę Europos Sąjungoje ir NATO bei būtinumą vykdyti atitinkamus su šia naryste susijusius tarptautinius įsipareigojimus. Konstitucijos tekste Lietuvos valstybės geopolitinė orientacija *expressis verbis* išreikšta 2004 m. liepos 13 d. konstituciniame akte „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“, kuris yra sudedamoji Konstitucijos dalis. Konstitucinis Teismas 2014 m. sausio 24 d. nutarime konstatavo, jog referendumu nepanaikinus Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje konstitucinių pagrindų, įtvirtintų konstitucinio akto „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“ 1 ir 2 straipsniuose, *negali būti daromos tokios Konstitucijos pataisos, kuriomis būtų paneigti Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje įsipareigojimai*. Kitaip būtų pažeista Konstitucijos nuostatų, jose įtvirtintų vertybių darna. Konstitucinis Teismas konstatavo ir tai, kad „pagal Konstituciją *negali būti daromos tokios Konstitucijos pataisos, kuriomis būtų paneigti Lietuvos Respublikos tarptautiniai įsipareigojimai* <...> ir kartu – konstitucinis *pacta sunt servanda* principas, jeigu tų tarptautinių įsipareigojimų neatsisakoma vadovaujantis tarptautinės teisės normomis“.

Tai, kad Konstitucijoje nustatyti materialieji Konstitucijos keitimo apribojimai, t. y. reikalavimai Konstitucijos pataisų turiniui, Konstitucinis Teismas pakartoję 2014 m. liepos 11 d. nutarime²⁹. Konstitucinis Teismas pabrėžė, kad „prigimtinis

29 Konstitucinio Teismo 2014 m. liepos 11 d. nutarimas. TAR, 2014-07-11, Nr. 10117.

žmogaus teisių ir laisvių pobūdis, demokratija ir valstybės nepriklausomybė yra tokios konstitucinės vertybės, kurios sudaro Konstitucijos, kaip visuomenės sutarties, ir ja grindžiamo Tautos bendro gyvenimo, pačios Lietuvos valstybės pamatą. *Niekas negali paneigti Konstitucijos nuostatų, įtvirtinančių šias pamatines konstitucines vertybes, nes tai reikštų pačios Konstitucijos esmės paneigimą.* Todėl net paisant minėtų iš pačios Konstitucijos kylančių jos keitimo apribojimų negali būti priimamos Konstitucijos pataisos, naikinančios prigimtinių žmogaus teisių ir laisvių pobūdį, demokratiją ar valstybės nepriklausomybę. Kitaip aiškinant Konstituciją, ji būtų suprantama kaip sudaranti prielaidas panaikinti 1918 m. vasario 16 d. Nepriklausomybės Aktu paskelbtą atstatytą „nepriklausomą demokratiniiais pamatais sutvarkytą Lietuvos valstybę“ (*išskirta – autorias*). Konstitucinio Teismo 2014 m. liepos 11 d. nutarimą sugretinę su 2014 m. sausio 24 d. nutarimu, matome, kad Konstitucinis Teismas labai sugriežtino savo ankstesnę požiūrį į tai, kokias Konstitucijos pataisas draudžia daryti Konstitucija. 2014 m. sausio 24 d. Konstitucinis Teismas teigė, kad „pagal Konstituciją negali būti daromos tokios Konstitucijos pataisos, kuriomis būtų paneigta bent viena iš Lietuvos valstybės, kaip Konstitucijoje įtvirtinto bendro visos visuomenės gėrio, pamatą sudarančių konstitucinių vertybių – valstybės nepriklausomybė, demokratija, respublika, prigimtinis žmogaus teisių ir laisvių pobūdis, *išskyrus atvejį*, kai Konstitucijos 148 straipsnio 1 dalyje nustatyta tvarka būtų keičiamas Konstitucijos 1 straipsnis ir konstitucinio įstatymo „Dėl Lietuvos valstybės“, kuris yra Konstitucijos sudedamoji dalis, 2 straipsnyje nustatyta tvarka būtų keičiamas šio įstatymo 1 straipsnis“ (*išskirta – autorias*). Taigi Konstitucinis Teismas teigė, kad jo nutarime nurodytos fundamentalios konstitucinės vertybės gali būti paneigtos, tačiau tik tuo atveju, jeigu prieš tai Konstitucijoje nustatyta tvarka bus pakeista Konstitucijos 1 straipsnis ir konstitucinis įstatymas „Dėl Lietuvos valstybės“. Konstitucinio Teismo 2014 m. liepos 11 d. nutarime formuluotės „*išskyrus atvejį*, kai Konstitucijos 148 straipsnio 1 dalyje nustatyta tvarka būtų keičiamas Konstitucijos 1 straipsnis ir konstitucinio įstatymo „Dėl Lietuvos valstybės“, kuris yra Konstitucijos sudedamoji dalis, 2 straipsnyje nustatyta tvarka būtų keičiamas šio įstatymo 1 straipsnis“, nėra. Konstitucinis Teismas suformulavo griežtą imperatyvą: „negali būti priimamos Konstitucijos pataisos, naikinančios prigimtinių žmogaus teisių ir laisvių pobūdį, demokratiją ar valstybės nepriklausomybę“. Tai reiškia, *inter alia*, kad, laikantis Konstitucijos 148 straipsnio 1 dalyje nustatytos Konstitucijos 1 straipsnio keitimo tvarkos, Konstitucijos 1 straipsnyje gali būti pakeista tik viena jo nuostata – valstybės valdymo forma (republika), o kitos šio straipsnio nuostatos, t. y. valstybės nepriklausomybė ir valstybės demokratinis pobūdis, negali būti pakeistos.

Taigi nors Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje nėra *expressis verbis* konstatuota, jog Konstitucinis Teismas turi įgaliojimus tirti referendumu priimto įstatymo dėl Konstitucijos pakeitimo atitiktį Konstitucijai, darytina išvada, kad 2014 m. sausio 24 d. ir 2014 m. liepos 11 d. nutarimuose Konstitucinis Teismas *netiesiogiai konstatavo*, jog jis turi įgaliojimus tirti, ar referendumu priimtu įstatymu dėl Konstitucijos

pakeitimo padarytomis Konstitucijos pataisomis nėra paneigiamos Konstitucijoje įtvirtintos pamatinės vertybės, kuriomis grindžiamas visuomenės ir valstybės gyvenimas, ar nėra paneigiami Lietuvos tarptautiniai įsipareigojimai, kylantys iš Lietuvos narystės Europos Sąjungoje, bei kiti Lietuvos valstybės tarptautiniai įsipareigojimai, kylantys iš Lietuvos tarptautinių sutarčių. Tokius referendumu priimtus įstatymus dėl Konstitucijos pakeitimo Konstitucinis Teismas gali pripažinti prieštaraujančiais Konstitucijai.

Išvados

1. Konstitucijos 102 straipsnio, kuriame nustatyta, kokių teisės aktų atitiktį Konstitucijai tiria Konstitucinis Teismas, negalima aiškinti kaip esą pateikiančios išsamų, baigtinį teisės aktų, kurių atitikties aukštesnės galios teisės aktams, *inter alia* (ir pirmiausia), Konstitucijai, tyrimas ir atitinkamų sprendimų priėmimas Konstitucijoje yra priskirtas Konstitucinio Teismo jurisdikcijai, sąrašą. Konstitucinis Teismas turi įgaliojimus tirti ir Konstitucijoje *expressis verbis* nenurodytų teisės aktų atitiktį Konstitucijai.

2. Konstitucinis Teismas turi įgaliojimus tirti referendumu priimtų įstatymų atitiktį Konstitucijai, taip pat Seimo bei referendumu priimtų įstatymų, kuriais keičiama Konstitucija, atitiktį Konstitucijai.

3. Konstitucinis Teismas turi teisę tirti ne tik galiojančių įstatymų ir kitų teisės aktų atitiktį Konstitucijai, bet ir negaliojančių įstatymų ir kitų teisės aktų atitiktį Konstitucijai. Konstitucinio Teismo suformuluota doktrina, kad jis gali atsisakyti tirti negaliojančio (panaikinto) įstatymo ar kito teisės akto atitiktį Konstitucijai vien dėl to, kad į jį kreipiasi ne teismai, o Seimo narių grupė, Vyriausybė, Respublikos Prezidentas, nelaikytina konstituciškai pagrįsta, ji yra koreguotina.

4. Konstitucinis Teismas turi įgaliojimus tirti, ar Konstitucijai neprieštarauja bet kuris įstatymas ar kitas Seimo priimtas aktas, taip pat ar Konstitucijai ir įstatymams neprieštarauja bet kuris Respublikos Prezidento aktas ar Vyriausybės aktas nepriklausomai nuo to, ar teisės aktas yra (ar būtų) pažymėtas visiško slaptumo, slaptumo, konfidencialumo ar kokia nors kita žyma. Konstitucinis Teismas turi įgaliojimus tirti Seimo priimtų poįstatyminių aktų atitiktį Konstitucijai, konstituciniams įstatymams, įstatymams ir Seimo statutui, taip pat Respublikos Prezidento, Vyriausybės aktų atitiktį Konstitucijai, konstituciniams įstatymams, įstatymams nepriklausomai nuo to, ar šie aktai yra individualūs, ar norminiai, ar jie yra vienkartinio (*ad hoc*) taikymo, ar nuolatinio galiojimo.

5. Konstitucinis Teismas netiria Seimo komisijų, kitų Seimo struktūrinių padalinių priimtų teisės aktų atitikties Konstitucijai. Konstitucinis Teismas *netiria* įstatymo ar kito teisės akto *taikymo* klausimų, netiria tos pačios galios teisės aktų suderinamumo.

Literatūra

- Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*. 1992, Nr. 33-1014.
- Konstitucinio Teismo įstatymas. *Valstybės žinios*. 1993, Nr. 6-120.
- Konstitucinio Teismo 1999 m. gegužės 11 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 1999, Nr. 42-1345.
- Konstitucinio Teismo 2000 m. balandžio 5 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 30-840.
- Konstitucinio Teismo 2002 m. rugpjūčio 21 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 82-3529.
- Konstitucinio Teismo 2002 m. rugsėjo 19 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 93-4000.
- Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 30 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 124-5643.
- Konstitucinio Teismo 2004 m. balandžio 16 d. sprendimas. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 57-2006.
- Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 85-3094.
- Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 36-1292.
- Konstitucinio Teismo 2006 m. lapkričio 20 d. sprendimas. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 126-4805.
- Konstitucinio Teismo 2007 m. sausio 7 d. sprendimas. *Valstybės žinios*. 2007, Nr. 8-329.
- Konstitucinio Teismo 2007 m. gegužės 22 d. sprendimas. *Valstybės žinios*. 2007, Nr. 75-2200.
- Konstitucinio Teismo 2007 m. liepos 5 d. sprendimas. *Valstybės žinios*. 2007, Nr. 76-3019.
- Konstitucinio Teismo 2014 m. sausio 24 d. nutarimas. TAR. 2014-08-08, Nr. 478.
- Konstitucinio Teismo 2014 m. liepos 11 d. nutarimas. TAR. 2014-07-11, Nr. 10117.
-

Anotacija. Straipsnyje nagrinėjami Konstitucinio Teismo įgaliojimai tirti įstatymų ir kitų teisės aktų atitiktį Konstitucijai. Konstitucijos 102 ir 105 straipsniuose nurodytas teisės aktų, kuriuos gali tirti Konstitucinis Teismas, sąrašas nėra išsamus. Konstitucinis Teismas turi įgaliojimus tirti ne tik galiojančių, bet ir negaliojančių įstatymų ir kitų teisės aktų atitiktį Konstitucijai, taip pat referendumu priimtų įstatymų atitiktį Konstitucijai. Konstitucinis Teismas gali spręsti, ar Konstitucijai neprieštarauja ne tik Seimo, bet ir referendumu priimti įstatymai dėl Konstitucijos pakeitimo.

Reikšminiai žodžiai: Konstitucija, Konstitucinio Teismo įgaliojimai, referendumas, Konstitucijos pataisos.

WHAT ARE THE LAWS AND OTHER LEGAL ACTS WHOSE COMPLIANCE WITH THE CONSTITUTION IS SUBJECT TO REVIEW BY THE CONSTITUTIONAL COURT?

Vytautas Sinkevičius

Mykolas Romeris University, Lithuania

Summary: Article 102 of the Constitution provides that the Constitutional Court has the powers to decide whether the laws and other acts of the Seimas are not in conflict with the Constitution and whether the acts of the President of the Republic and the Government are not in conflict with the Constitution or laws. This list of legal acts is neither exhaustive nor final. The Constitutional Court has held that, under the Constitution, it has the powers to decide whether: 1) laws are not in conflict with the Constitution and constitutional laws; 2) resolutions and other sub-statutory acts adopted by the Seimas are not in conflict with the Constitution, constitutional laws, laws, and the Statute of the Seimas; 3) the Statute of the Seimas is not in conflict with the Constitution and constitutional laws; 4) resolutions and other acts of the Government are not in conflict with the Constitution, constitutional laws, and laws; 5) decrees of the President of the Republic and other acts of the President of the Republic are not in conflict with the Constitution, constitutional laws, and laws. The Constitutional Court also enjoys the powers to decide whether laws adopted by a national referendum regarding alteration of the Constitution are not in conflict with the Constitution. The Constitutional Court investigates the compliance of not only valid laws with the Constitution, but also that of no longer valid (nullified) laws and other legal acts with the Constitution, as well as the compliance of laws and other legal acts, which were adopted by the Seimas and were officially published, with the Constitution regardless of the established date of the beginning of the application of such laws and other legal acts. The Constitutional Court has the powers to investigate whether any law or other legal act adopted by the Seimas, also whether any act of the President of the Republic or any other act of the Government is not in conflict with the Constitution irrespective of whether a respective legal act is (or could be) marked top secret, secret, or confidential, or bears any other marking.

Keywords: constitution, the powers of the Constitutional Court, referendum, amendments to a constitution.

Vytautas Sinkevičius, Mykolas Romeris universiteto Teisės fakulteto Konstitucinės ir administracinės teisės instituto profesorius. Mokslinių tyrimų sritys: Konstitucija, Konstitucijos interpretavimas, konstitucinė peržiūra, parlamento veiklos teisinis reguliavimas.

Vytautas Sinkevičius, Mykolas Romeris University, Faculty of Law, Department of Constitutional and Administrative Law, Professor. Fields of scientific research: constitution, interpretation of a constitution, constitutional review, the legal regulation governing the activity of the parliament.